

PEDAGOGIK QOBILIYAT TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH OMILI SIFATIDA

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8232042>

Majidova Feruza Maxmud qizi

Psixologiya va xorijiy tillar instituti

1-bosqich magistranti

Annotatsiya

Ushbu maqolada pedagogik qobiliyat samaradorligi hamda ta'lim tizimidagi kamchilik va yutuqlar o'rganilgan. Shuningdek Jahonda ijtimoiy- iqtisodiy, madaniy va ayniqsa, siyosiy sohalarida kuzatilayotgan keskin o'zgarishlar va iqtisodiy sohadagi beqarorlik insonlarning dunyoqarashi, xulq-atvori, turmush tarzi va ularning kasbiy faoliyatiga ham ta'sir etib, katta o'zgarishlar yasash kerakligini taqozo etmoqda. Pedagogik qobiliyat, uning turlari, ahamiyati, mohiyati tahlil etilgan, ta'lim sifatini oshirishda o'qituvchining pedagogik qobiliyati, uni rivojlantirish va undan foydalanish imkoniyatlari haqida so'z boradi.

Yoshlar bu bizning kelajagimiz. Shuning uchun ham ularning tarbiyasi eng dolzarb masaladir. Mustaqillik tufayli o'z taraqqiyot yo'lidan borayotgan O'zbekistonda yangicha fikrlaydigan bo'layotgan voqea-hodisalarga erkin munosabat bildiradigan ijodiy va tanqidiy mushohada yuritadigan muloqotning sir asrorlarini o'rgangan yoshlarni tarbiyalash uchun keng imkoniyatlar yaratib kelinmoqda.

Yosh avlodni yuksak ma'naviyatli qilib shakllantirish, mustaqil mamlakatimizning ishonchli va intellektual salohiyatli fuqarolari etib tarbiyalash uzluksiz ta'lim tizimining dolzarb vazifasi bo'lib hisoblanadi. Barkamol avlodni tarbiyalash masalasi uchun jamiyatning barcha insitutlari mas'uldir. Ayniqsa, barkamol avlodni shakllantirishning amaliyotini ta'minlashda, bu boradagi ilmiy muammolarning echimini topish, olg'a surilgan nazariy xulosa va tavsiyalarni ta'lim-tarbiya amaliyotiga tatbiq etish jamiyatimizning ota-onalar, tarbiyachi-o'qituvchilari, uzluksiz ta'lim tizimi oldiga qo'yadigan davlat buyurtmasini samarali bajarilishi garovidir.

Kalit so'zlar

qobiliyat turlari, ta'lim sifati, o'qituvchi mahorati, kompetentlik, allomalar merosi, hayotiy qadriyatlar, ma'naviy meros, pedagogik texnologiyalar, pedagogik mahorat, mustaqil ta'lim olish qobiliyati.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ СПОСОБНОСТИ КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБУЧЕНИЯ

Маджидова Феруза Махмудовна

*Магистрант институт
психологии и иностранных языков*

Абстрактный

В данной статье рассматривается эффективность педагогического мастерства, а также недостатки и достижения системы образования. Также резкие изменения, наблюдаемые в социальной, экономической, культурной и особенно политической сферах в мире и нестабильность в экономической сфере, влияют на мировоззрение людей, поведение, образ жизни, их профессиональную деятельность, вынуждая к необходимости кардинальных изменений. Анализируются педагогические способности, их виды, значение, сущность, обсуждаются педагогические способности учителя, возможности их развития и использования в целях повышения качества образования.

Молодежь - наше будущее. Именно поэтому их образование является наиболее актуальным вопросом. Благодаря независимости Узбекистан, находящийся на своем пути развития, создает широкие возможности для воспитания молодежи, познавшей секреты общения, свободно реагирующей на происходящие события, творчески и критически наблюдающей.

Формирование молодого поколения с высоким уровнем духовности, воспитание из него надежных и интеллектуально способных граждан нашей независимой страны является актуальной задачей системы непрерывного образования. Все институты общества несут ответственность за воспитание совершенного поколения. В частности, в обеспечении практики формирования компетентного поколения, поиске решений научных проблем в этой связи, применении передовых теоретических выводов и рекомендаций в образовательной практике родителей, воспитателей и системы непрерывного образования нашего общества является гарантией эффективной реализации государственного заказа.

Ключевые слова

виды способностей, качество образования, педагогическое мастерство, компетентность, научное наследие, жизненные ценности, духовное наследие, педагогические технологии, педагогическое мастерство, способность к самостоятельному обучению.

Kirish. Ta'lim muassasalarida yoshlarning shaxsiy rivojlanishi ularning mustaqil fikrlash, ijodkorlik, faollik, munosabatlarining chuqurlashib hamda boyib borishi, xarakter hamda dunyoqarashlarining turg'unligi, o'z-o'zini nazorat qilish

va tarbiyalashga bo'lgan ehtiyojlarning shakllanishi kabi holatlar bilan tavsiflanadi. Bo'lajak kasb egalari uchun ta'lim muassasalarida ta'lim olish jarayoni - bu insonda mehnat faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirishda ahamiyatli sanalgan kasbiy bilim, sifat, kompetentlik va mezonlar asosida rivojlantirish hamda o'z-o'zini takomillashtirishning eng maqbul davridir. Ta'lim oluvchilar ushbu jarayonda bilimlarni jamlash, saqlash, uzatish, ularning mantiqiy tuzilmasini yaratish va istiqbolda kasbiy faoliyatini tashkil etishda ulardan samarali foydalanish kabi holatlarni o'zida mujassam ettiradi. Oliy ta'lim muassasalarining talabalar ongida pedagogik faoliyatga oid zarur ko'nikmalarni shakllantirish hamda malakalar bilan qurollantirish dolzarb masalaga aylanib ulgurdi. Bo'lajak pedagoglarni tayyorlashda, ularda kasbiy kompetentlikni shakllantirish zamonaviy boshqaruv uslublarini o'zlashtirishning pedagogik texnologiyalaridan xabardor bo'lish zaruratini ham qo'yimoqda. Fan va texnikaning rivoji ilmiy bilimlarning hajmiga va xarakteriga ta'sir ko'rsatib, ta'lim tizimida, jumladan, iqtisodiy ta'limda ham o'z aksini topmoqda. O'zgarishlar sharoitida iqtisodiy ta'lim jamiyatning rivojlanishi va me'yorida boshqarilishi uchun asos bo'lib xizmat qilishi lozim. Bunda aynan iqtisodiy ta'lim bo'lg'usi o'qituvchi-pedagoglarni kasbiy kompetentligini shakllanishida asosiy o'rinni egallaydi. Shuning uchun ham barcha tarixiy inqiroz, yangilanish va yuksalish bosqichlarida aynan ta'lim tizimining iqtisodiyot sohasini isloh qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Hozirga kelib bo'lg'usi o'qituvchi-pedagoglarni tayyorlashda ilg'or pedagogik texnologiyalardan foydalanish tadbirlar (islohot)i esa, talaba shaxsining va akademik guruhlarda mashg'ulotlarni tashkil etishning psixologik jihatlarini hisobga olgan sharoitdagina ijobiy samara berishi mumkin.

Shuni ta'kidlash lozimki, ta'lim mazmuni, kadrlar tayyorlashni yaxshilash vazifalarini, jumladan boshlang'ich sinf o'qituvchisining ma'naviy -axloqiy fazilatlarini shakllantirish, bu borada M.Ochilovning "O'qituvchi odobi", "Muallim qalb me'mori", Munavvarovning "Pedagogika" kabi bir qancha asarlaridan foydalangan holda zamonaviy, raqobatbardosh, ma'naviy ahloqiy yetuk kadrlar tayyorlash lozim.

Demak bo'lajak pedagoglarga o'qituvchi odobiga doir bilim va malakalar berish zarurati pedagogik jarayonning ehtiyojlaridan obyektiv ravishda kelib chiqadi.

Ilmiy adabiyotlarning tahliliga qaraganda, pedagogik qobiliyatni aniqlashga doir tadqiqotchilar tomonidan turli yondashuvlar mavjud. Jumladan, Yevropa va amerikalik tadqiqotchilar pedagogik qobiliyatni amaliy jihatlarini, ya'ni muhitga ta'sir etuvchi (I.Borg, M.Muller, T.Staufenbiel), vazifani muvaffaqiyatli uddalashga

xizmat qiluvchi bilim, ko'nikma va malakalar majmuasi (M.Perlmutter, M.Kaplan, L.Nyquist); faoliyat tuzilmasidagi alohida xatti-harakatlarni amalga oshirishni ta'minotchisi (G.Schreder, M.Vorwerg), amaliyotga tatbiq etiladigan usullarni bilish jarayonlariga qo'llovchi (S.P.Dyrstra, S.Dollinger) sifatida o'rganishgan. Rossiyalik olimlardan L.I. Ansiferova (1988), D.N. Zavalishina (1988), Ye.F. Ribalko (1988), N.V. Kuzmina (1990), N.V. Yakovleva (1994), A.K. Markova (1996), M.A. Choshanov (1996), Yu.V. Vardanyan (1998), T.V. Zamorskaya (1998), L.V. Temnova (2001), O.A. Anisimova (2002), S.S. Sedova (2002), A.A.

Derkach (2003), V.G. Zazikin (2003), I.A. Zimnyaya (2003), Yu.G. Tatur (2004), A.I. Yushko (2005), A.I. Subetto (2006), Z.M. Albekova (2010) va boshqalar tomonidan so'nggi yillarda kompetentlik va pedagogik qobiliyat masalalariga ilmiy yondashuvlarni uchratish mumkin. Yangi ta'lim islohotlari sharoitida o'qituvchilarning pedagogik qobiliyati bilan bog'liq muammolarni o'rganish mamlakatimiz pedagog olimlaridan N.A.Muslimov, Z.Q.Ismoilova, Sh.S.Sharipov, Q.Abdullayeva, N.Gaipova, O.Qo'ysinov, Q.Olimov, Sh.Abdurahmonov, M.Qodirov, R.Xaydarova va boshqalar, psixolog olimlaridan M.G. Davletshin, E.G' G'oziyev, Sh.R. Baratov, V.M. Karimova, O.E. Hayitov va boshqalarning ishlarida ko'zga tashlanadi.

Qobiliyatlar muammosi psixologiya fanida qiziqarli va ma'lum darajada tadqiq qilingan muammolardan biridir. Bu muammo yuzasidan qadimdan to shu kunga qadar olimlar izlanishlar olib borganlar.

Insonning imkoniyatlarini o'rganishga Sharq mutafakkirlari (Forobiy, Beruniy, Abu Ali ibn Sino), Rossiya psixologlari (B.M.Teplov, B.G.Ananov, N.V. Kuzmina, S.L.Rubinshteyn, A.G.Kovalev, V.N.Myasisheb), G'arb olimlari (A.Bine, T.Simon, F. Galton, V.Shtern, U. Olloport, K.Rodgers) kabilar katta hissa qo'shganlar. Ushbu muammo ustida O'zbekiston psixolog olimlari (E.G'oziyev, R.Gaynutdinov, M.G.Davletshin, B.R.Qodirov, V.A.Tokareva va boshqalar) ham izlanish olib borganlar.

Pedagogik qobiliyatlar tarbiyasi birinchi bo'lib, XIX asr o'rtalarida paydo bo'ldi. Desterverg 1-chi bo'lib pedagogik qobiliyat, perstektiv qobiliyatlar haqida gapirib bu masalaga e'tiborini qaratdi. U pedagogik qobiliyatning kuchiga, pedagogik taktga va qat'iy erkinlikka e'tibor berdi. U o'qituvchining bilim orttirishlik qobiliyati tushunchasini ilgari surdi. A.S.Makarenko o'z tajribasiga asoslanib, "agar har bir kishi qunt bilan mehnat qilsa, u o'ziga nisbatan talabchan bo'lsa, u yaxshi pedagog bo'lishi mumkin", deydi.

Psixolog olim Olga Matveyeva quyidagi qobiliyatlarni ko'rsatib o'tadi:

1. Muloqot qilish (kommunikativ) qobiliyati: O'qituvchining o'quvchilar bilan dars va darsdan tashqari jarayonlarda sinfda ijobiy ruhiy iqlim yarata olishi.

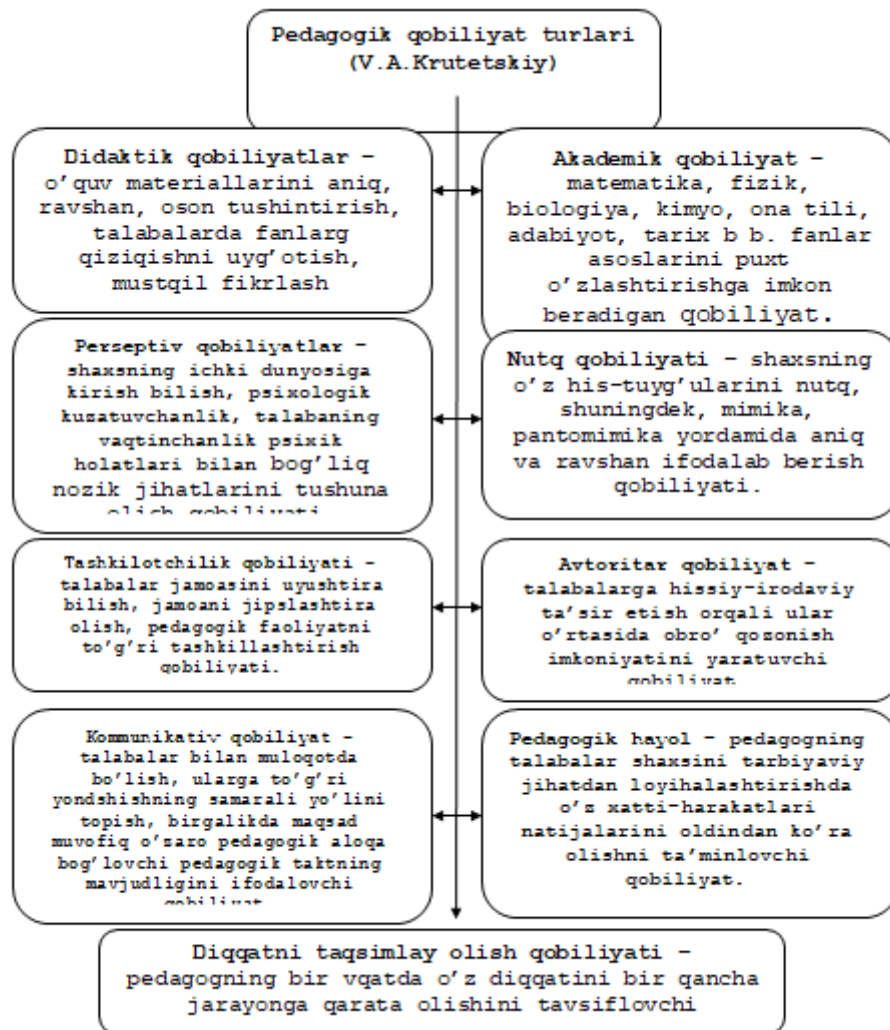
2. Voqealarni oldindan ko'ra olish qobiliyati: Ushbu qobiliyat turi har bir o'qituvchining sergakligida, o'quvchilarning ruhiyatini, ichki dunyosini ko'ra olishida namoyon bo'ladi. SHunda o'qituvchi kim nimaga qodir ekanligini oldindan bashorat qila oladi.

3. Eshitish va his qilish qobiliyati: Bunday qobiliyatga ega bo'lgan insonlar musiqani sevishadi, ohangni yaxshi his qilishadi, deklamatsiya asosida yaxshi o'qishadi, eshitgan narsasini xotirada saqlaydi, ayniqsa, she'r va qo'shiqlarni sevib tinglaydi.

4. Kinestetik (teri-muskul) qobiliyat: O'qituvchining o'z hatti-harakatlarini muvofiqlashtirish qobiliyati, harakat ohangini his qilib yo'naltiradi, vaqtni, harakat sur'atini his qilish, maishiy qulayliklarni yarata olish, hayot marhamatlaridan rohatlanish.

5. Mantiqiy qobiliyat: Mulohaza yuritishni, raqamlarni, matematikani, murakkab masalalarni sevish, sababiyat va natijalarni tushunish malakasi, voqelikda asosiyni ikkinchi darajalisidan ajrata olish.

6. Shaxsning ichki qobiliyati: O'z-o'zini bilish, tushunish va his qilish qobiliyati. Erkin shaxsda qo'rquv yoki noerkinlik tuygusi kamdan-kam holda bo'ladi. V.A.Krutetskiyning Pedagogik qobiliyat turlari asosidagi model mavjud shuni ko'rib chiqamiz(1- rasm).

Pedagog xodimlarning qobiliyatini aniqlash uchun 40ta xodimdan interaktiv metodlardan foydalandik. Tajriba-sinov ishlari natijalari quyidagi jadvalda o'z ifodasini topgan.

Guruh	Soni	o'qituvchilar miqdori	o'qituvchilar tomonidan tanlangan interaktiv metodlarning bajarilishi		
			56-70%	71-85%	86-100%
Nazorat	2 ta	20 ta	9	7	4
Tajriba	2 ta	20 ta	4	10	6

Jadvaldan ko`rinadiki, tajriba guruhida o`qituvchilarning 4 nafari topshiriqlarni "3" ga bajargan, nazorat guruhida esa 9 nafar, tajriba guruhida 10 nafar, nazorat guruhida esa 7 nafar o`qituvchi topshiriqlarni "4" ga bajargan. Topshiriqlarni "5" ga bajargan o`qituvchi soni nazorat guruhida 4 nafar, tajriba guruhida esa 6 nafarni tashkil etdi. Bilimlarni o`zlashtirish ajratib olingan interaktiv metodlar yordamida amalga oshirilgan guruhlarda ta`limning samaradorlik darajasi ancha oshganligi kuzatildi.

Xulosa

Pedagogik faoliyatning samarali bo`lishi pedagogik mahoratga erishish uchun o`qituvchida quyidagi qobiliyat turlari mavjud bo`lmog`i va tarbiyalab yetishtirilmog`i lozim. Bilish qobiliyati, kuzatuvchanlik qobiliyati, nutq qobiliyati, tashkilotchilik qobiliyati, obro` orttira olish qobiliyati, to`g`ri muomala qilish qobiliyati, kelajakni ko`ra bilish qobiliyati, diqqatni taqsimlay olish qobiliyati. Bu pedagogik qobiliyatlar shaxsning aqliy tomonini ham, emotsional - irodaviy tomonini ham xarakterlab beradi.

O`qituvchi zarur hollarda o`quv materialini o`zgartira olishi, qiyin narsani oson, murakkab narsani oddiy, noaniq narsani tushunarli qilib o`quvchilarga yetkaza olishi darkor.

O`quvchilar ruhiyatini hisobga olib borish bu qobiliyatlarga asos qilib olinadi. Qobiliyatli pedagog o`quvchilarning bilim va kamolot darajasini hisobga oladi, ularning nimani bilishlari va hali nimani bilmasliklarini, nimani unutib qo`yganliklarini tasavvur etadi. Ko`pchilik o`qituvchilarga, ayniqsa, tajribasi katta o`qituvchilarga, o`quv materialini oddiy tushunarli va qandaydir alohida izohni talab etmaydigandek tuyulmaydi.

O`qituvchining nutqi aniq, jonli obrazli, talaffuzi jihatidan erkin ifodali, his - hayajonli bo`lib, unda stilistik, grammatik, fonetik nuqsonlar uchramasligi lozim. Bir xildagi cho`ziq zeriktiradigan nutq o`quvchilarni tez charchatadi, ularni lanj, loqayd qilib qo`yadi. Ayrimlar tez, ayrimlar sekin gapirishga moyil bo`ladilar. O`quvchilarning o`zlashtirishlari uchun o`rtacha, jonli nutq yaxshi natija beradi.

Olib borilgan kuzatuvlar va savol-javoblarning tahlillari hamda umumiy xulosalardan kelib chiqib pedagogik faoliyatda o`quvchilar bilan hamkorlik usuli asosida mashg`ulotlarni olib borish jarayonida e`tibor berish mumkin bo`lgan jihatlar haqida ayrim tavsiyalarni berib o`tmoqchimiz. Jumladan:

- Avvalo, o`qituvchi faoliyatining faol o`zaro ta`sirini ta`minlash hamda buning uchun pedagogik qobiliyatlarning rivojlanganligi maqsadga muvofiq.

- O'quv jarayonida ta'lim oluvchidagi shaxsiy faollik zaruriyatiga e'tibor qaratilishi zarur.

- Bunda o'qituvchilarda kommunikativ qobiliyatning shakllanganligi hamda uni muntazam rivojlantirish muhim ahamiyatga ega.

- O'quv-tarbiya jarayonini rivojlantirishda adekvatlik va ishonchlilik holatlariga e'tibor berish zarur.

- Pedagogik texnikaning shakllanishi shaxsning sifatlariga ham ta'sir ko'rsatadi. Chunonchi, nutqni ifodali, sof, savodli bo'lishi ustida ishlash, fikrlashning ravon bo'lishiga ta'sir qiladi. Psixik faoliyatni mustaqil tartibga solish usullarini egallash, fe'l-atvor bilan bo'lgan hissiy vazminlikning rivojlanishiga olib keladi.

- Pedagogning nutqi aniq, jonli, obrazli, talaffuzi jihatdan erkin, ifodali, hishayajonli bo'lib, unda stilistik, grammatik, fonetik nuqsonlar uchramasligi lozim.

- O'quvchilar jamoasini uyushtirishi, o'quvchilarning muhim vazifalarni hal etishini ruhlantirishni, o'z ishini to'g'ri uyushganligini tashkil etish bevosita o'qituvchilarda yuqorida aytib o'tilgan barcha umumiy va maxsus (tabiiy) qobiliyatlarning shakllangan, rivojlangan bo'lishi shartligini unutmazlik lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Abdullajonova M.A. Formirovanie professionalnyx kachestv budущего uchitelya v protsesse obucheniya v pedvuzax. Avtoref. diss. ... kand. ped. nauk.-T.: 2015.

2. Avloniy A. Tanlangan asarlar. 2 jildlik . To'plovchi Begali Qosimov.
-T.: Ma'naviyat,2009.

3. Abdulla Avloniy. Turkiy Guliston yoxud axloq. T.: "O'qituvchi",2016

4. Anekeeva N.P. Jamoadagi ruhiy muhit. T.: "O'qituvchi". 1992 .

5. Baeva I.A. Psixologiya professionalnoy deyatelnosti uchitelya. L.:LGPI.-2020,-18 s.

6. Baratov Sh.R. Mehnat tarbiyasi va uning psixologik asoslari., Buxoro., 1991 y.

7. Virdjiniya N., Kvinn. Prikladnaya psixologiya.-Sankt-Peterburg.: Piter,-2010.

8. Gaynutdinov R.Z. Psixologiya lichnosti uchitelya natsionalnoy shkolы i eyo formirovanie v sisteme neprerывного obrazovaniya. Avtoref. diss. ... dokt. psixol. nauk. Sankt-Peterburg-2019.

Internet saytlari

1. www.google.ru
2. www.lex.uz
3. www.pedagog.uz
4. www.edu.uz
5. www.ziyonet.com